

▣ Nykyaika ja viimeinen ihminen:
antimoderniudesta Antti Nylénin
esseistiikassa¹

—

Antti Ahmala

A
—

ntti Nylén (s. 1973) kommentoi *Kauhun ja ulkopuolisuuden esseiden* alkusanoissa antimoderniuttaan: ”Minun ’antimoderniuteni’ ei ole koskaan tarkoittanut mitään muuta – ei mitään muuta kuin kauhua globaalien ympäristökatastrofin edessä.” (Nylén 2016, 29.) Painottavan ajatusviivan ja toiston lisäksi

huomiota kiinnittävät lainausmerkit. Nylén viitanee niillä sekä käsitteen esiintymiseen hänen teksteissään että toisten henkilöiden kirjoituksiin, joissa häntä on luonnehdittu antimoderniuden tai antimodernismin käsitteellä (esim. Kukkonen 2012; Salovaara 2014, 42–43, 78). Lauseen sisällöstä voidaan todeta muuten, että ekologinen ajattelu on selvästi Nylénin – tai hänen liikkeessä olevan esseisti-minänsä (vrt. Salovaara 2014) – maailmankatsomuksessa keskeistä. Lause painottaa sitä, että Nylénille olennaisin syy vastustaa nykyistä elämäntapaa on ollut uhkaava ekologinen katastrofi. Nylénin ajattelu ei kuitenkaan ole mitä tahansa ekokritiikkiä. Siihen nivoutuu teemoja, joita taustoittaa pitkä vastahankaisuuden perinne, Ranskan vallankumouksen jälkeisen kirjallisuuden antimoderni traditio.

Artikkelissani tarkastelen Nylénin tuotannossa hahmottuvaa antimodernia positiota. Aineistoon kuuluvat trilogian muodostavat esseekokoelmat *Vihan ja katkeruuden esseet* (2007), *Halun ja epäluulon esseet* (2010a) sekä *Kauhun ja ulkopuolisuuden esseet* (2016). Aiheen kannalta olennainen teos on myös *Tunnustuskirja* (2013), joka ei ole esseekokoelma mutta jonka taustalla olevaa tunnustuskirjallisuuden perinnettä voidaan modernin esseiden näkökulmasta luonnehtia yhdeksi varhaisemmista esseistisistä muodoista (vrt. Korhonen 2006, 16). Viittaan lisäksi Michel Houellebecqin käsittelevässä antologiassa ilmestyneeseen Nylénin (2010b) esseeseen sekä artikkeliin, jossa Nylén (2006) tarkastelee muusikko Morrisseyta muun muassa antimoderniuden kannalta. Analysoin ennen muuta tematiikkaa, mutta antimoderniuteen kirjallisena protestiasemana kuuluvat Nylénillä myös hänen esseistiikkansa tyyllilliset piirteet.

Käsitän antimoderniuden subjektiasemaksiksi, jonka ytimessä on modernin ihmis- ja maailmankuvan ja erityisesti edistysajattelun kritiikki (ks. esim. Compagnon 2005; King 2016). 1700-luvun lopulta alkaen kyse on reaktiosta moderniuteen, joka näytti riistäytyvän käsistä vuonna 1789 puhjenneessa Ranskan vallankumouksessa, kun perinne ylipäänsä kyseenalaistettiin radikaalisti. Nylén eläytyy *Vihan ja katkeruuden esseissä* yli kahden vuosisadan takaisiin tunnelmiin: ”Alhaisinta nykyajassa on luottamus ihmiseen, ihmisen kykyihin. Tämä on perua kahden vuosisadan takaa Ranskan vallankumouksen murhenäytelmästä, jossa suvereenin vallan positiot tuhottiin.” (Nylén 2007, 11.)

Modernin maailmankuvan juuret ovat jo Ranskan vallankumousta edeltäneessä ajassa: renessanssissa, uskonpuhdistuksessa, tieteellisessä vallankumouksessa ja valistusajattelussa. Antimodernin tradition voidaan kuitenkin katsoa saaneen alkunsa reaktiosta juuri 1700-luvun lopun yhteiskunnallisiin mullistuksiin. Ranskan vallankumouksen kanssa samoihin aikoihin käynnistyi Britanniassa teollinen vallankumous. Antimoderni vastahankaisuus, kuten

Nylénin suomentamassa Huysmansin *Vastahankaan*-romaanissa (1884), ei sittemmin ole kohdistunut vain kapeasti ymmärrettyyn nykyaikaan vaan laajemmin kaksoisvallankumouksen (vrt. Hobsbawm 1962) perintöön.

Uskontotieteilijä Arthur Versluisin (2006) mukaan antimodernit ovat olleet huolissaan teknologisen kehityksen pirstovasta vaikutuksesta yhteen tai useampaan kolmesta tekijästä: kulttuuriin, uskuntoon ja/tai luontoon. Nylénillä ympäristö- ja eläinoikeusajattelu² kytkeytyy laajempaan moderniuden kritiikkiin ja samalla hengellisiin kysymyksiin. ”Minun antimoderniuteni ei ole menneiden ihailua ja nykyajan vastustamista vaan sen sanomista, että me modernit olemme todella, todella, todella pahasti munanneet. Tehneet syntiä, hartiavoimin”, kirjoittaa Nylén *Tunnustuskirjassa* (2013, 96).

Poliittinen ja kirjallinen antimodernius

Analysoin Nylénin esseistiikkaa suhteessa antimoderniutta koskevaan tutkimukseen. Eräs vertailukohtani on Antoine Compagnonin teos *Les antimodernes de Joseph de Maistre à Roland Barthes* (2005), jota Nylén (2006) on itse käsitellyt lyhyesti Morrisseyntä antimodernien piirteiden kannalta. Compagnonin tarkastelun kohteena ovat erityisesti ranskalaiset antimodernit kirjailijat 1700-luvun lopulta alkaen – eräänä yllättävänä tapauksena myöhäiskauden Barthes –, mutta hän käsittelee myös muiden muassa Edmund Burkea (1729–1797) ja Nietzscheä. Nylénin (2006, 219) mukaan Compagnonin hahmottelemaa kuutta antimoderniuden tekijää ”ei ole vaikea löytää Morrisseyntä subjektiasemasta”. Kysyn, miten ne liittyvät Nylénin position.

Analyttinen viitekehitykseni muodostuu Compagnonin (2005) lisäksi muista lähteistä, jotka tuovat perspektiiviä antimoderniuden erilaisiin suuntiin ja yksilöllisiin muotoihin. Compagnon käsittelee ennen muuta kirjallisuushistoriaa. Lähestyn antimoderniutta itse sekä kirjallisena protestiasemana että laajemmassa historiallisessa ja ajankohtaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Yhteiskuntafilosofi Peter King hahmottelee teoksessaan *The Antimodern Condition: An Argument Against Progress* (2016) antimoderniutta valtavirran konservatiivisuudesta poikkeavana katsomuksena. Keskeisin hänen käsittelemistään historiallisista hahmoista on René Guénon (1886–1951), modernia länsimaista kulttuuria arvostellut metafysisinen ja uskonnollinen ajattelija, joka kirjoitti eri uskonnoista ja kääntyi suufilaiseen islamiin. Kingin oma moderniuden kritiikki ei ole uskonnollista, eikä hän yhdy Guénonin demokratian vastaisiin näkemyksiin, jollaiset ovat antimoderneilla yleisiä (ks. King 2016, 43). Yhdistävä tekijä on materialismin ja edistyksen kritiikki. Kingin antimodernius on vaihtoehto modernille katsomukselle, tai modernin projektille, ja toisaalta postmodernille ajattelulle. Moderniuden ytimessä on edistysajattelu, kun taas postmodernit korostavat muutosta ja transgressiota riisuttuna edistyksestä.

(King 2016, 48.) Antimodernius on ”keskittymistä menneisyyteen, perintöön, harmoniaan ja yhteyteemme traditioiden kanssa”³ (King 2016, 26).

Kingin antimodernius on radikalismien vastakohta: jos muutosta tavoitellaan, sen tulee olla korjaavaa eikä mullistavaa, ja siinä kuuluu tukeutua kokemukseen ennemmin kuin valistusajattelulle ominaiseen tapaan *a priori* esitettyihin abstrakteihin ideoihin. Kingin käsite *dwell*, joka voidaan kääntää ”kotona olemiseksi”, tarkoittaa maailman hyväksymistä ja säilyttämisen asettamista muutoksen edelle. (King 2016, passim.) Tällaisen konservatismien potentiaaliset yhteydet ekologiseen ajatteluun ja myös Nylénin huolenaiheisiin ovat ilmeisiä, vaikka King ei nosta ympäristönäkökulmaa etualalle. Nylén kirjoittaa moderniuden olevan ”kokeilu, jota ei ole osattu lopettaa”. ”Sen hirvein piirre on yhä esiintyä vaihtoehdottomana” (Nylén 2010a, 220). Kingille modernius on vastaavasti tietty ajattelutapa ja mentaliteetti, ei ainoa vaihtoehto (King 2016, 32, ym.).

King erottaa itsensä laitoikeistolaisista antimoderneista, kuten omanlaistaan fasismia kehittäneestä Julius Evolasta (1898–1974) tai esimerkiksi etnonationalistisen GRECE-ajatushautomon johtajasta Alain de Benoistista (s. 1943). Kingin mukaan rotu- ja kansallisuusajattelu ovat moderneja konstruktioita, jotka usein sotketaan huomiota ansaitseviin antimoderneihin ideoihin. King kertoo tullessaan näkemystensä vuoksi haukuttuksi ”kulttuurimarxistiksi”. (King 2016, x.)

Antimoderniuden oikeistolaiset juonteet ovat osaltaan vaikuttaneet nykyiseen ”vaihtoehtoiseen oikeistoon” ja ”uuteen oikeistoon” (ks. Horowitz 2017). Oikeistolaiseen antimoderniuteen liitetään usein termi *traditionalismi*, jota fasistinen kulttuurifilosofi Evola käytti ajattelustaan. Esimerkiksi Kingin käsittelemän Guénonin yhteydessä termi ei kuitenkaan viittaa rotuideoologiaan tai nationalismiin. Guénonille traditio tarkoitti lähteiltään yli-inhimillistä viisautta, jota oppinut eliitti varjeli ja joka oli ihmisyyhteisöjen luonnollisen järjestyksen perusta. (King 2016, 31–48.)

Antimoderniuden nykyisiä variaatioita – oikealla, vasemmalla tai näiden termien tavoittamattomissa – yhdistää jälkiteollisen kulutusyhteiskunnan kritiikki. Taaksepäin katsovalla kritiikillä on historiansa, jonka tiedostaminen kuuluu positioon, ja ilmiö on ajankohtainen. Suomalaisessa esseistiikassakaan se ei rajoitu Nyléniin: huomiota kiinnittäviä yhteyksiä antimoderniin traditioon esiintyy myös kahdella muulla viime vuosina tunnetuksi tulleella esseistillä, Tommi Melenderillä (s. 1968) ja Timo Hännikäisellä (s. 1979), ja vanhemman polven esseisteistä voidaan mainita ainakin Pentti Linkola (s. 1932). Samalla on tähdennettävä, että mainitut esseistit ovat ajattelijoina hyvin erilaisia. Nylén ja Hännikäinen ovat monessa kysymyksessä toistensa vastakohtia: Nylén vieroksuu nationalismia ja on luonnehtinut itseään muun muassa feministiksi, kun taas Hännikäinen tunnetaan omista sukupuolia koskevasta mielipiteistään ja äärioikeistolaisista kytköksistään.

Tarkastelen seuraavaksi antimoderniutta kirjallisena protestiasemana keskittyen Nylénille tärkeään ranskalaiseen traditioon. Peilaan Nylénin ajattelua ja tyyliä Compagnonin (2005) hahmottelemiin antimoderniuden tekijöihin. Analysoin tämän jälkeen Nylénillä esiintyvää kulutusyhteiskunnan arvostelua. Viittaaan tässä yhteydessä Nietzscheen *Näin puhui Zarathustran* (1883–1885) käsitteeseen *viimeinen ihminen* (*der letzte Mensch*). Tulkitsen symbolisessa hahmossa henkilöityvän eräitä puolia siitä moderniuudesta, jota antimodernit arvostelevat. Kyseessä on edistyksen irvikuva: traditioiden ja Jumalan kuoltua ihminen ei pyri valistuksen ihannoimaan henkiseen kasvuun vaan tahtoo ainoastaan mukavuutta. Nylénillä teollisen moderniuuden lupaus elämän helpottumisesta näyttäytyy eettis-poliittisena ja eksistentiaalisena ongelmana.

Nykyeseen tulkinnassa on olennaista, että ”[k]irjailijan ja esseistin hahmon tiivis yhteys toisiinsa” usein kyseenalaistuu. Kuten Kuisma Korhonen tulkitsee, moni esseisti on rakentanut itselleen ”enemmän tai vähemmän provosoivaa ’esseistin’ roolihahmoa” ja pelannut ”tämän hahmon, julkilausutun yleisön sekä todellisten lukijoiden odotusten välisillä suhteilla”. (Korhonen 2013, 308–309.) Nylén kirjoittaa *Tunnustuskirjassa* (2013, 32) *Vihan ja katkeruuden esseiden* sisältävän ”reaktionaarisia ja antihumanistisia heittoja, joissa en ole jaksanut vastustaa aikaista ärsyttämisen kiusausta”. Kuten Korhonen toteaa, nykyessee – ainakin vielä joitakin vuosia sitten – ovat usein edenneet ”pöyristyttävän pitkälle vietyihin väitteisiin, jotka kuumentavat väistämättä niin lukijoidensa kuin todennäköisesti kirjoittajiensakin korvia”. Kuitenkin ”[n]iiden lukeminen pelkäksi provokaatioksi olisi [- -] virhe: pohjalla on paljon niin älyllistä kuin tunteellista sitoutumista”. (Korhonen 2013, 309.) Nylénin kärjistyksissä on osittain kyse samastumisesta aggressiivisesti kirjoitaviin antimoderneihin, erityisesti *Vihan ja katkeruuden esseissä*, joissa Nylén eläytyy esimerkiksi Baudelairen mentaliteettiin.

Kirjallinen protestiasema

Kirjallisuudella on antimodernin ajattelun perinteessä keskeinen asema, ja Nylénin tärkeimmät dialogiset yhteydet traditioon ovat kirjallisia. Nylén on suomentanut eräitä 1800-luvun ranskalaisia antimoderneja: Baudelairea, Flaubertia, Chateaubriandia, Barbey d’Aurevillyä ja Huysmansia. Hän viittaa usein erityisesti Baudelaireen. Nylénin kiinnostus antimoderniutta kohtaan ei kuitenkaan rajoitu 1800-luvulle eikä Ranskaan, vaan hän löytää position piirteitä myös esimerkiksi T. S. Eliotista (Nylén 2010a, 150), Morrisseyta (Nylén 2006) ja Linkolasta (Nylén 2007, 225–235) – mainitakseni muutaman nimen, joiden yhteydessä Nylén käyttää antimoderniuden käsitettä.

Morrisseyta käsittelevässä artikkelissaan Nylén kuvailee antimoderniutta ”kirjalliseksi protestiasemaksi, jonka suhde moderniteuteen on ambivalentti” (Nylén 2006, 202). Antimodernit näyttävät ”[p]aradoksaalisesti [- -] saavan

voimia siitä, että jotakin kaunista ja täydellistä on turmeltu – moderniuden vastainen retoriikka ja poetiikka tarvitsevat moderniutta viholliseksi”. Nylénin mukaan ”[t]ällaista paradoksaalista asemaa voi luonnehtia epäilyn, älyllisen kapinan ja murheen sävyttämäksi moderniudeksi, antimoderniudeksi”. (Nylén 2006, 218–219.)

Kirjallisuushistoriallisesti antimodernius kytkeytyy 1800-luvun taitteessa syntyneeseen romantiikkaan, Ranskassa hieman myöhemmin kuin Britanniassa ja Saksassa keskeiseksi nousseeseen virtaukseen, joka eri vaiheissaan sisälsi monenlaisia ideologisia tendenssejä mutta säilyi antiporvarillisena (ks. Compagnon 2005, 124–129). Esseessään ”Armoa Baudelairelle” Nylén (2016, 194) hieman yksinkertaistaa ”koko romantiikan” olleen ”valistuksen ja vallankumouksen vastareaktiota”. Antimoderniuden kasvualusta on *mal du siècle*, pessimistinen ajantauti, joka vaikutti romantiikassa ja porvariston aikakauden kulttuurissa rinnan edistysuskon kanssa.

Filosofi Charles Taylor kirjoittaa monen 1800-luvun ajattelijan ilmaisemasta menetyksen kokemuksesta:

Toistuvasti on kannettu huolta siitä, että yksilö on menettänyt suurien yhteiskunnallisten ja kosmisten toimintakenttien mukana jotakin tärkeää. On väitetty elämän sankarillisen ulottuvuuden katoavan. Ihmisillä ei enää ole tajua mistään korkeista tarkoituseristä, ei mitään henkensä antamisen arvoista. Alexis de Tocqueville puhui viime vuosisadalla tästä ja viittasi niihin pieniin ja rahvaanomaisiin nautintoihin (*petites et vulgaires plaisirs*), joita ihmisillä on taipumus etsiä demokratian aikakaudella. Toisin sanoen kärsimme intohimon puutteesta. Kierkegaard näki ”nykyajan” tässä valossa. Nietzschen ”viimeiset ihmiset” painuvat tällaisen rappion alimpaan tilaan; he tavoittelevat elämältä enää vain ”viheliäistä mukavuutta”. (Taylor 1995, 35.)

Kaksoisvallankumousta edeltänyt maailma uskonnollisine ja maallisine auktoriteetteineen tuntui vielä läheiseltä mutta peruuttamattomasti menetetystä. Modernin kokemusta leimasi taaksepäin katsomisen ja sopeutumisen tai jopa innostuksen välinen ambivalenssi, kuten Baudelairen ”Modernin elämän maalari” -esseessä (1863). Nylén (2007, 133) kuvailee ironiseen tyyliin sitä moderniutta, jota suurkaupungin ihmisvilinässä viihtynyt Baudelaire inhosi: tälle ”typeryyden ydintä edustivat kaikki porvaristolle rakkaat uudet poliittiset joukkoliikkeet, kuten edistys, demokratia, humanismi ja sekularismi, terve järki, kuolemanrangaistuksen vastustaminen ja helvetin kieltäminen”.

Ranskalaisista antimoderneista kirjailijoista ovat Nylénille olennaisia 1800-luvun klassikot. Myöhempiä esseekokoelmissa esiintyviä antimoderneja ovat muiden muassa englantilainen G. K. Chesterton (1874–1936) ja Franciscusta edeltänyt saksalainen paavi Joseph Ratzinger, eivät ranskalaiset kirjailijat. Eräs ranskalaisen tradition jatkaja on Michel Houellebecq, jota Nylén on käsitellyt

*Antimoderniuden nykyisiä variaatioita – oikealla,
vasemmalla tai näiden termien tavoittamattomissa –
yhdistää jälkiteollisen kulutusyhteiskunnan kritiikki.*

---

esseeantologiassa *Mitä Houlebecq tarkoittaa?* (2010). Nylén kirjoittaa Houlebecqin liittyvän ”Baudelairin, Flaubertin ja Célinen kaltaisen ranskalaiskirjailijoiden traditioon, jolle tunnusomaista on syvä epäily edistyksellisiä aatteita ja Ranskan vallankumouksen saavutuksia kohtaan”. Houlebecq kuvaa aineellistunutta maailmaa, jossa on jäljellä enää ”taloudellisia pyyteitä ja seksuaalisia haluja”. (Nylén 2010b, 29.)

Compagnon hahmottelee kuusi antimoderniuden tekijää, jotka kietoutuvat toisiinsa. Niihin kuuluu historian kannalta Ranskan vallankumouksen kokeminen kriisinä. Toiseksi antimodernit kyseenalaistavat valistuksen ideat: demokratian, sekularismin ja luottamuksen ihmisen kykyyn luoda parempi yhteiskunta järkeen nojautuen. Kolmas teema on pessimismi. Se voi näyttäytyä yksilöpsykologisenä tai metafysisenä, mutta se perustuu historialliseen kokemukseen menetyksestä. Pessimismiin yhdistyy neljäs teema, perisynti. Kyse on ihmiskuvasta, ihmisen erehtyvyydestä. Tämän myöntäminen on perusta eettisyydelle, taistelulle ihmisluontoa vastaan. Viidenneksi antimoderneille on ominaista subliimin estetiikka. Moderni elämä on banaalia: kaikki ylevä menettää merkityksensä ”kehityksen” ja maallistumisen myötä tai hautautuu demokratian nousuveden alle. Dandyismi on eräs tapa vastustaa *tasoittumista*, keskinkertaisuuden valtaa. Keskeinen antimoderni Joseph de Maistre (1753–1821) näkee kuitenkin myös Ranskan vallankumouksen subliimina: Jumalan rangaistuksena, jota seuraa vastavallankumouksen myötä renessanssi. Kuudenneksi antimoderniuteen kuuluu tyyllisenä tekijänä äkeä kriittisyys (*vitupération*), joka kohdistuu sovinnaisista ajattelua ja tyyliä vastaan. Tyyllille ovat ominaisia muun muassa tietyt retoriset kuviot, kuten paradoksit ja oksymoronit. Esimerkkejä siitä ovat Baudelaire ja Nietzsche, ja siihen liittyy myös edellä mainittu energisoiva murhe. (Compagnon 2005, 21–151.)

Compagnonin kuudes teema, särmikäs tyyli, on ollut Nylénin esseistiikassa keskeistä. Aggressio korostuu *Vihan ja katkeruuden esseissä*. Kyse on kuitenkin

muustakin: rationaalisuuden haastamisesta, ambivalenssista, vivahteikkaasta ironiasta.

Viidennen teeman osalta voidaan subliimin ohella puhua estetismistä. Tämä piirre liittyy Nylénillä kiinteimmin dandyismiin, josta hän tosin *Kauhun ja ulkopuolisuuden esseissä* irtisanoutuu sen mieskeskeisyyden ja ”antikristillisen” täydellisyys tavoittelun vuoksi (Nylén 2016, 24–25).

Edistysajattelun pohjalla on käsitys yhteiskunnasta ja ihmisestä. Katolisella Nylénillä sen vastustukseen liittyy Compagnonin neljäs teema, perisynti. Myytin merkitys on erehtyväisyyden tunnustaminen ja eettisen vastuun kirkastuminen: ”Pohjimmiltaan modernius on perisyntin kieltämistä; on päätetty, että ihmisluonto on hyvä, että ihminen on viisas, lempeä, hieno.” (Nylén 2010a, 221.) Ongelmana on luottamus edistykseen. Nylén pitää ”sekä moraalisesti oikeana että teologisesti oikeaoppisena” käsitystä että ”ihminen on pantu tiettyihin rajoihin. Siinä kaikki. Voidaan keskustella siitä, mitkä nuo rajat ovat, mutta ei siitä, onko niitä.” (Nylén 2013, 191.) Toisin kuin esimerkiksi de Maistre, tai Timo Hännikäinen, Nylén ei kuitenkaan ajattele perinteen ja auktoriteettien olevan tarpeen ihmisluonnon suitsimiseksi: päinvastoin ”[a]uktoriteetit ja traditiot ovat usein pohjattoman pahoja, ja ’ihminen’ on myös armelias ja lempeä, varsinkin toimiessaan pelkän omantuntonsa ohjauksessa” (Nylén 2013, 97).

Compagnonin kolmea ensimmäistä teemaa voidaan Nylénin (2006, 219) tapaan pitää historiallisen pessimismin eri aspekteina. Nylén kirjoittaa *Halun ja epäluulon esseissä* pessimismin olevan ”pohjimmiltaan väärää lohtua: sen vakuuttelua, että kaikki menee varmasti pieleen” (Nylén 2010, 232). Näin sitä ei kuitenkaan tarvitse ymmärtää: olennaista on modernin hybriksen, ihmisen ja maailmankuvan ja edistyksen kritiikki. Analysoin tätä kritiikkiä suhteessa Nietzscheen kuvaamaan viimeiseen ihmiseen.

Compagnonin mukaan ”lähes kaikki jälkipolvien suosima ranskalainen 1800- ja 1900-lukujen kirjallisuus on, ellei oikeistolaisista, vähintään antimodernia”⁴. Se on samalla ”ellei oikeistolaisista, vähintään vasemmistolaisuutta hylkivää”⁵. (Compagnon 2005, 11; suom. AA.) De Maistresta alkavassa traditiossa on nähtävissä oikeistolainen tendenssi. Kaikkea antimoderniutta ei kuitenkaan voi luonnehtia oikeistolaiseksi. Valtavirran oikeistolaisuudesta tai konservatiivisuudesta ei missään nimessä ole kyse, sillä kaikelle valtavirran politiikalle on ominaista edistysajattelu. Olennaista antimoderniuudessa on edistyksen kyseenalaistaminen, menetyksen kokemus ja taaksepäin katsominen, joka ei kuitenkaan tarkoita yksinkertaisesti menneiden aikojen haikailamista takaisin.

Nylénin ajattelussa on elementtejä, jotka assosioituvat punavihreään ideologiaan. Hän ei kuitenkaan identifioitu selkeästi vasemmistoon. Sen sijaan hän erottaa itsensä oikeistolaisuudesta ja konservatismista (esim. Nylén 2013, 97, 207, 226). Kenties artikkelin alussa siteerattu Nylénin (2016, 29) painokas toteamus *hänen* antimoderniudestaan viittaa myös tähän.

Viimeinen ihminen

Nylénillä toistuu ajatus modernista kulttuurista kärsimyksen ja kuoleman torjumisen projektina. Tämä kulttuuri, joka ei ole nykyihmiselle ainoa vaihtoehto, uhkaa ympäristökatastrofin myötä suistaa maailman tuohon. Esseessä ”Pelastumisen mahdollisuudesta” Nylén (2010, 231) julistaa: ”Jos haluamme pelastua – jos haluamme lajimme, jälkeläistemme, jatkavan mielekästä eikä mieletöntä elämää – on meidän välttämätöntä hylätä modernius ja hyväksyä kärsimyksen todellisuus.”

Edistysajattelu on teollisella aikakaudella luvannut mukavuutta ja kärsimyksen lievitystä. Tähän ajatteluun epäilevästi suhtautuneet antimodernit ovat kokeneet elämän henkisen ja hengellisen ulottuvuuden kaventuvan. Nietzsche kuvasi 1880-luvulla *Zarathustran* viimeisessä ihmisessä moderniuden dystoopista täydellistymää, jossa valistuksen, utilitarismin ja liberalismien arvot ovat kivettyneet pysyviksi (Fritzsche 2007, 11). Tarkastelen hahmoa ilmentymänä yleisemmästä liberaalin moderniuden kritiikistä ja suhteutan Nylénillä esiintyvää kulutusyhteiskunnan arvostelua hahmon tulkintaan.

Nietzscheä tai edes hänen yksittäisiä teoksiaan olisi väärin luonnehtia yksiselitteisesti antimoderneiksi. Nietzschen ajattelussa on kuitenkin nähtävissä aineksia, jotka yhdistävät häntä edellä käsiteltyyn traditioon. Compagnonin (2005, 59–60) mukaan ranskalaisten antimodernien, etenkin Baudelairen lukemisella oli Nietzscheen suuri vaikutus vuosien 1883 ja 1888 välillä, ja Compagnon tulkitsee Nietzschen myöhäistuotannon olevan paljossa heidän linjoillaan. Käsitän viimeisen ihmisen edistykseen, demokratiaan, rationaalisuuteen ja maallistumiseen liittyväksi ongelmaksi.

Nietzschen *Zarathustran* alussa Zarathustra laskeutuu vuorilta saarnaamaan yli-ihmisestä. Kansa ei kuitenkaan innostu hänen puheistaan. Niinpä Zarathustra yrittää vedota kansan ylpeyteen puhumalla yli-ihmisen vastakohtasta, viimeisestä ihmisestä, mutta kansa tunnistaakin hahmon ihanteekseen. Siteeraan osan laajemmasta kuvauksesta:

Voi! Tulee aika, jolloin ihmiset eivät enää synnytä mitään tähteä.

Voi! Tulee halveksuttavimman ihmisen aika, hänen, joka ei enää osaa halveksua itseään.

Katsokaa! Minä näytän teille *viimeisen ihmisen*.

”Mitä on rakkaus? Mitä on luominen? Mitä on kaipaus? Mitä on tähti?” – näin kysyy viimeinen ihminen räpyttäen silmiänsä.

Maa on silloin kutistunut pieneksi, ja sen päällä hyppii viimeinen ihminen, joka tekee kaiken pieneksi. Hänen sukunsa on häviämätön kuin maakirppu; viimeinen ihminen elää kauimmin.

”Me olemme keksineet onnen” – sanovat viimeiset ihmiset räpyttäen silmiänsä.

He poistuvat seuduilta, joissa on ollut vaikea elää: sillä tarvitaan lämpöä.

Rakastetaan vielä naapurina ja hierotaan kylkeä häneen: sillä tarvitaan lämpöä.

Sairastumista ja epäluuloisuutta he pitävät syntinä: vaelletaan varoen. Houkka, joka vielä kompastuu kiviin tai ihmisiin!

Hiukan myrkyä silloin tällöin: se tekee mieluisia unia. Ja paljon myrkyä viimein, mieluisaksi kuolemaksi.

Työtä vielä tehdään, sillä työ on huvia. Mutta pidetään huoli siitä, ettei huvi rasita.

Ei enää rikastuta eikä köyhdytä: kumpikin on liian vaivalloista. Kuka tahtoo vielä hallita? Kuka vielä totella? Kumpikin on liian vaivalloista.

Ei yhtään paimenta ja yksi lauma! Kaikki tahtovat samaa, kaikki ovat yhtäläisiä; joka tuntee toisin, se menee vapaaehtoisesti hullujenhuoneeseen.

(Nietzsche 1982, 13–14.)

Viimeinen ihminen tahtoo vain nauttia mukavuudesta, jonka teknologia, valtion organisaatio ja kansanvaltaiset aatteet mahdollistavat. Tärkeintä on pelon ja kärsimyksen poissaolo, kaiken kutistaminen hallittavaksi. Viimeisellä ihmisellä ei ole käsitystä kunnian, eikä hän häpeä tilaansa.

Francis Fukuyama on teoksessaan *The End of History and the Last Man* (1992) yhdistänyt viimeiseen ihmiseen Hegeliltä peräisin olevan ”historian lopun” käsitteen. Käsite esiintyy Timo Hännikäisen *Kunniassa*:

Jos moderniuden huipentuma on ’historian loppu’, jossa kaikki ovat säyseitä ja osaansa tyytyviä kuluttajia, miesryhmien muodostaminen tarkoittaa historian aloittamista uudelleen. Veljeskunta on historian perusyksikkö, josta ovat kummunneet vallankumoukset, löytöretket, uusien uskontojen synnyt, ylipäätään kaikki paradigmanvaihdokset. (Hännikäinen 2015, 115.)

Viimeinen ihminen voidaan rinnastaa (jälki)teollisen aikakauden kuluttajaan. Viittaukset ”historian loppuun” ja säyseään kuluttajaan, kuten myös käsitteen *thymos* esiintyminen Hännikäisen kokoelmassa, ovat alluutioita Fukuyamaan (1992) ja samalla viimeiseen ihmiseen. Säyseä kulutuskapitalismi uhkaa elämän mieltä ja sen ytimessä olevaa miehisyttä. Nylénillä sen sijaan viimeiseen ihmiseen liittyvät teemat suhteutuvat viime kädessä ekologiseen perspektiiviin. Vain ympäristöajattelusta ei kuitenkaan ole kyse. Esimerkiksi esseessään ”Tunteista ja elämän mielestä, vastahakoisesti” Nylén kirjoittaa ”masennuksen, elämän mielen katoamisen” olevan modernin kokemusta leimaava uhka: ”Rangaistukseksi synneistämme meidät on karkotettu paratiisiin, jossa on ihanaa mutta ikävää.” Tämä paratiisi on ”tietenkin se, mitä miehet 1800-luvulla lähtivät rakentamaan: kulutusyhteiskunta, jossa ihmisten enemmistön suurimpana haasteena ei enää ole huomiseen asti pärjääminen, kylmältä ja nälältä suojautuminen, vaan kyllä-vastauksen muotoilu kysymykseen elämän mielestä.” (Nylén 2016, 219.)

Viimeistä ihmistä tulkinnut Fukuyama (1992) ennusti kylmän sodan päättyessä demokratian ja kapitalismin voittokulkua. Ennustus voidaan kyseenalaistaa. Tässä yhteydessä kiinnostavampaa kuin tulevaisuuden kulku on kuitenkin Fukuyaman käsittelemä liberaalin moderniuden kritiikki.

Fukuyamalla keskeisessä asemassa on antiikista peräisin oleva käsite *thymos*, jolle ei ole tarkkaa suomenkielistä vastinetta. *Thymos* erottuu sielunosana halusta (*epithumia*) ja järjestä (*nous*). Siihen kuuluvat ylpeyden ja häpeän tapaiset tunteet sekä oikeudentaju. *Thymos* ajaa taistelemaan vääryyttä vastaan ja saa ihmisen häpeämään, kun hän ei toimi arvonsa mukaisesti. Klassinen liberalismi on thymoksen sijaan korostanut hyvinvointiin suuntautuvan halun merkitystä, ja juuri halu, järjen avulla tavoiteltuna, on viimeisen ihmisen elämän keskiössä. Fukuyama kuitenkin painottaa tietynlaisen thymoksen tosiasiallista asemaa demokratiassa. Demokratian suosio nimittäin perustuu paitsi hyvinvointiin myös sen jokaiselle tarjoamaan arvonantoon. (Fukuyama 1992, passim.)

Fukuyama käyttää termiä *isothymia* halusta tulla tunnustetuksi yhtä arvokkaana kuin toiset, kun taas *megalothymia* tarkoittaa yksilön tai ryhmän halua tulla tunnustetuksi toisia parempana. *Megalothymia*lla on pimeät puolensa, ja sen kahlitseminen on ollut demokraattisissa yhteiskunnissa olennaista. Fukuyaman mukaan toimivan demokratian on kuitenkin tarjottava *megalothymia*lle jonkinlaisia purkautumiskanavia, samalla kun se kahlitsee ylilyöntejä. (Fukuyama 1992, 314–320, 337, ym.)

Nietzscheläisittäin ajatellen *megalothymian* kahlitseminen, vaikka se ei olisi täydellistä, johtaa ihmisen pienentymiseen, sillä itsen ylittämiseen kuuluu pyrkimys ylittää toiset. Modernisaation vaikutus, kun puhutaan erityisesti Ranskan vallankumouksen arvojen voittokulusta, on *tasoittava*. (Ks. Fukuyama 1992, xxii–xxiii, ym.) Ihmisen psyykeen kuuluu kuitenkin vastakkainen tendenssi, kapina viimeistä ihmistä vastaan. Fukuyama (1992, 330–335) näkee esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan sotainnostuksessa tarpeen löytää kaupallistuneesta maailmasta jotakin ylevää.

Viimeisen ihmisen tapainen dystopia kuuluu antimodernin ajattelun kulttuurihistoriaan. Historioitsija T. J. Learsin teos *No Place of Grace* tutkii antimoderniutta Yhdysvalloissa vuosien 1880 ja 1920 välillä. Learsin mukaan ylimpien yhteiskuntaluokkien keskuudessa yleistyi tuolloin vieraantuneisuuden kokemus. ”Antimoderniin mielikuvitukseen” liittyi kauhukuva ”kesystä massayhteiskunnasta”, jossa ”mässäillään aistinautunnoilla”, jota johtavat ”lempeät hallinnoijat” ja asuttavat ”olennot, jotka ovat vaihtaneet henkisen vapauden ja moraalisen vastuun taloudelliseen ja psyykkiseen turvallisuuteen” (Lears 1994, 300; suom. AA).⁶ Lears vertaa ajatusta Dostojevskin *Karamazovin veljesten* (1880) suurinkvisiittorin puheisiin, mutta dystopia vastaa täydellisesti myös Nietzschin viimeistä ihmistä.

Kokemus tasoittumisesta ja hengen talttumisen vaivaa antimoderneja. Huysmansin *des Esseintes* kiroaa massayhteiskunnan, ”yleisen äänioikeuden

ja eduntavoittelun aikakauden” (Huysmans 2005, 229). Baudelaire kirjoittaa ”Modernin elämän maalarissa” dandyn melankoliasta:

Dandyismi on laskeva aurinko, se on suurenmoinen ja melankolinen kuin sammuva tähti, joka ei lämmitä. Mutta valitettavasti demokratian nousu-
vesi, joka tunkeutuu kaikkialle ja kuluttaa erot näkymättömiin, tekee
inhimillisen ylpeyden edustajien rivit päivä päivältä harvemmiksi, huuh-
too näiden tarunhoitoisten myrmidonien jäljet unohduksen aaltoihin.
(Baudelaire 2011, 221.)

Dandyismi, johon Nylén kahdessa ensimmäisessä kokoelmassaan identifioitui, tarkoittaa, kuten Nylén (2007, 66) asian kärkevästi ilmaisee, ”[a]atteellisessa mielessä [- -] elitistisen ja antidemokraattisen hengen korottamista ohjel-
maksiksi”. Dandyismi on vaativaa. Se edellyttää vivahteiden tajua, ja Baudelairen (2011, 220) mielestä siinä on myös ”piirteitä, jotka lähentävät sitä henkisytyteen ja stoalaisuuteen”. Dandyn kurinalaisuus perustuu irrationaaliseen thymokseen. Se on rationaalisen kuluttajan hengettömyydelle vastakkaista. Baudelaire (2011, 219) vertaa sitä Plutarkhoksen anekdoottiin pojasta, joka kätki toveriensa varastaman ketunpojan nuttunsa alle ja antoi sen syödä kylkeään ennemmin kuin paljasti itsensä: ”[d]andy saattaa olla ikävystynyt ihminen, hän saattaa olla kärsivä ihminen – mutta jos hän kärsii, hän hymyilee kuin spartalainen, jota ketunpoika puree”.⁷

Dandy halveksuu tuskaa, ja tässäkin mielessä hahmo on antimoderni. Nylén tulkitsee moderniutta *Halun ja epäluulon esseissä*:

Moderni aika – tarkemmin *teollinen aikakausi*, joka alkoi 1800-luvun alussa – on ollut ennen kaikkea vaivojen vähentämisen ja mukavuuden lisäämisen, kivunlievityksen projekti. Se on *kärsimyksen torjumisen projekti*. Onnellisuus on modernina aikana yleisesti ymmärretty kivun, tuskan ja kärsimyksen puuttumiseksi. (Nylén 2010a, 226–227.)

Tälle moderniudelle vastakkaista ja yhtä lailla vaativaa kuin dandyismi voi olla usko – vaikka paradoksaalisesti ”kristinuskon perusvisioon” kuuluu ihmisen haavoittuvuus ja epätäydellisyys (vrt. Nylén 2016, 25). Kun täydellisyyttä tavoitteleva dandy halveksuu tuskaa, kristitty suhtautuu siihen nöyrästi osana elämää. Jumalan valtakuntaa ei Nylénin mukaan voi tulkita ”edistysajattelun hengessä haaveeksi maailmasta, jossa vallitsevat hyvinvointi, vauraus ja rauha” (Nylén 2010a, 213). Nylénille usko ei tarjoa henkistä mukavuutta, vaan siihen kuuluu häiritsevä epäily: ”Keskiluokkainen, luonnontieteeseen nojaava ateismi ja dogmeihin turvautuva tosiuskovaisuus ovat pohjimmiltaan samoja reaktioita. Niistä haetaan turvaa. Niistä sitä halvalla saakin.” (Nylén 2016, 115.)

Nylénin mielestä maallistuminen voidaan ymmärtää eettisesti oikein ”vastuun räjähdyksmäisenä lisääntymisenä: kaikki on meidän käsissämme”

(Nylén 2016, 112). Usko ei siis ole ainoa tae moraalisesa selkärangasta, olen-
naista on avautuminen vastuulle. Nylénistä (2016, 164) näyttää kuitenkin ylei-
sesti, että kun kaikkea tarkastellaan ”vain ajallisuuden näkökulmasta”, ”raha ja
asema saavat hyvin suuren painon”. Valinta tehdään mukavuudenhalusta:

Se antaa tilaa hallinnan tunteelle ja tekee ratkaisun mahdolliseksi. Se tekee
maailmasta kodikkaan ja pienen ja karkottaa kosmisen kauhun, josta Matti
Kurjensaari puhui. Kun annamme kaikille rahaa ja aseman, eli täytämme
kaikki hyvän elämän ehdot, väistyy kipeinkin eksistentiaalinen ahdistus ja
avuttomuus. (Nylén 2016, 164.)

Nylén (2016, 164) myöntää ”karrikoivansa”, jotta ”vulgaarimarxilaiseen ajat-
teluun sisältyvä paon elementti paljastuisi”. Ahdistusta paetaan, ja suurten
ihmisjoukkojen elämä on monin tavoin helpottunut. Silti modernin ajan
viimeisimpiä vaiheita voi pitää myös ahdistuksen aikakautena (vrt. esim. Gid-
dens 1991).

Kivunlievityksen merkitys moderniudelle korostuu *Kauhun ja ulkopuoli-
suuden esseissä*. Onnekkaille elämä on ”mukava ja turvallinen”, mutta tähän
tuudittautuminen olisi ”vain etuoikeuksistani iloitsemista köyhien ja sairai-
den kustannuksella” (Nylén 2016, 220–221). Mukavuus on eettis-poliittinen ja
eksistentiaalinen ongelma. Kauhein tosiasia, joka ihmisten olisi kohdattava, on
uhkaava ekokatastrofi.

Antimodernit eivät välttämättä vastusta teknologiaa sinänsä, mutta he
arvostelevat teknologian käyttötapoja, jatkuvaa uutuuden tavoittelua ja edistys-
ideologialle ominaista suhtautumista teollisen aikakauden ihmeisiin. Katse
suunnataan pois ihmisen sisäisyydestä, missä aito edistys voisi toteutua. Nylé-
nille teknologian ja kulutusyhteiskunnan ongelmat ovat ensisijaisesti ekologi-
sia. Ne liittyvät psykologiselta kannalta kivunlievitykseen, joka kuuluu moder-
nin projektiin. Ihminen takertuu mukavuuteensa eikä osaa luopua: ”Välttelyn
ja vetkuttelun ideologinen traditio on toiselta nimeltään modernius, uusi aika,
jatkoaika.” (Nylén 2010a, 219.)

Nylén kritisoii kestäväen kehityksen ajatusta, joka pitää kiinni edistyksestä:
”[- -] On pyritty vain yltykylläisyyteen ja vaivojen vähentämiseen. Jotkut kuvit-
televat, että myös luomakunnan säilyminen elin- ja uudistumiskykyisenä voi-
taisiin jotenkin integroida modernin projektiin.” (Nylén 2010a, 232.) Mukavuus-
teen tuudittautuminen, edistykseen takertuminen on syntiä: ”Saatana ei kestä
sitä, että häneen uskotaan. Hän haluaa, että meillä olisi helppoa.” (Nylén 2016,
208.) Nykyihminen väistää ylipäänsä kaikkea häiritsevää, vaativaa luopumista
ja toisaalta sitoutumista. Niinpä ”poliittiset ja filosofiset ajattelutavat, kaikki
ismit” ovat halvenneet: ”Älyllinen vaivannäkö, vastuu ja sitoutuminen, vaati-
vuus, kauhistuttavuus ja yleinen epätydyttävyyys” torjutaan. Filosofiat alkavat
näyttää ”helposti omaksuttavilta systeemeiltä, joiden piiriin voi ilmoittautua,

kun siltä tuntuu – selviltä, varmoilta, luotettavilta kaavakuvilta, enemmän ajatuksia tyynnyttäviltä kuin häiritseviltä, enemmän identiteettiä kuin ajattelua rakentavilta apuneuvoilta”. (Nylén 2016, 150.)

Lopuksi

Nylénin huoli luomakunnan hyvinvoinnista sinänsä, enemmän kuin luonnosta alisteisena ihmisenä olemiselle, on antimodernissa ajattelussa melko tuoretta perua. Perinteisesti huoli on kohdistunut kulttuuriin tai elämän hengelliseen ulottuvuuteen. Nylénillä nämä teemat näyttäytyvät ympäristöajattelun perspektiivissä. Maallistuminen on mennyt pieleen: edistysajattelu ja muu moderni mentaliteetti uhkaa koko planeettaa. Luonto nähdään ihmiselle käsillä olevina resursseina. Pohjalla on ihmis- ja maailmankuva, jota leimaa todellisuudelta silmät ummistava hybris, pöyhkeyden ja moraalisen velttouden yhdistelmä. Ympäristökatastrofin partaalla olevassa maailmassa Nylénin katse kohdistuu usein menneisyyteen, mutta toisin kuin esimerkiksi Peter Kingille (2016) traditio sinänsä ei ole viisauden perusta vaan usein päinvastoin kahlitseva tekijä.

Antimodernius on paitsi poliittista ajattelua myös kulttuurinen ja kirjallinen protestiasema, 1800-luvun taitteesta alkaen osa monen taitelijan kulttuurista asennoitumista. Nylénin esseistiikan provokatiivisuus, lähinnä *Vihan ja katkeruuden esseissä*, kytkeytyy antimodernin tradition tyylilliseen ja affektiiviseen puoleen, ja Nylénillä on nähtävissä myös muita Compagnonin (2005) käsittelemiä tyylipiirteitä. Affektiiviseen puoleen liittyy myös eläytyminen antimoderniin elitismiin. Tässä voidaan nähdä osittain ”keinotekoisia eli fiktiviisiä” ”asentoja”, jollaisten Nylén (2013, 32) kirjoittaa pistäneen silmään hänen selaillessaan ensimmäistä kokoelmaansa vuosia sen ilmestymisen jälkeen. Kokemus kulutuskapitalismin vieraannuttavuudesta, elämän latistumisesta ja ihmissuhteidenkin aineellistumisesta (vrt. King 2016, 61–72), on kuitenkin antimoderniuden todellisinta ydintä, Nylénillä kuten esimerkiksi Baudelairella, Huysmansilla ja Houllébecqilläkin.

Viitteet

- 1 Tutkimusta on rahoittanut Suomen Kulttuurirahasto.
- 2 Nylénin eläinoikeusajattelu jää omana teemanaan tämän artikkelin puitteissa käsittelemättä. Sen kannalta olennainen näkökulma olisi posthumanismi.
- 3 “To be antimodern is to focus on the past, on heritage, on harmony and on our connection with traditions.”
- 4 “Presque toute la littérature française des XIXe et XXe siècles préférée de la postérité est sinon de droite, du moins

antimoderne.”

5 “La littérature est sinon de droite, du moins résistante à la gauche [- -]”

6 “This was the vision which haunted the antimodern imagination: a docile mass society—glutted by sensate gratification, ordered by benevolent governors, populated

by creatures who have exchanged spiritual freedom and moral responsibility for economic and psychic security.”

7 Nylén selittää viittauksen suomennoskokoelman loppuviitteissä (Baudelaire 2011, 306).

Kirjallisuus

Baudelaire, Charles 2011. Modernin elämän maalari. (Le peintre de la vie moderne, 1863.) *Modernin elämän maalari ja muita kirjoituksia*. Suom. ja toim. Antti Nylén. Helsinki: Desura, 177–230.

Compagnon, Antoine 2005. *Les antimodernes de Joseph de Maistre à Roland Barthes*. Paris: Gallimard.

Dostojevski, Fedor 2001. *Karamazovin veljekset*. (Bratja Karamazovy, 1880). Suom. Lea Pyykkö. Hämeenlinna: Karisto.

Fritzsche, Peter 2013 (2007). Introduction. Friedrich Nietzsche, *Nietzsche and the Death of God: Selected Writings*. Edited and with an introduction by Peter Fritzsche. Long Grove, IL.: Waveland Press.

Fukuyama, Francis 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Avon Books.

Giddens, Anthony 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.

Hobsbawm, Eric 1962. *The Age of Revolution: Europe 1789–1848*. London: Weidenfeld and Nicholson.

Horowitz, Jason 2017. Steve Bannon cited Italian thinker who inspired fascists. *New York Times* 10.2.2017. <https://www.nytimes.com/2017/02/10/world/europe/bannon-vatican-julius-evola-fascism.html> (5.1.2018).

Huysmans, Joris-Karl 2005. *Vastahankaan*. (A rebours, 1884.) Suom. Antti Nylén. Helsinki: Desura.

Hännikäinen, Timo 2015. *Kunnia: esseitä maskuliinisuudesta*. Turku: Savukeidas.

King, Peter 2016 (2014). *The Antimodern Condition: An Argument Against Progress*. London & New York: Routledge.

Korhonen, Kuisma 2013. Esseistiikan uudet kuviot. Mika Hallila, Yrjö Hosiasluoma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi (toim.), *Suomen nykykirjallisuus I. Lajeja, poetiikkaa*. Helsinki: SKS, 304–316.

Korhonen, Kuisma 2006. *Textual Friendship: The Essay as Impossible Encounter, from Plato and Montaigne to Levinas and Derrida*. Amherst, NY: Humanity Books.

Kukkonen, Mika 2012. Vihan ja herkkyyden esseet. *Taas yksi kirjablogi* 18.2.2012. <http://taasyksikirjablogi.blogspot.fi/2012/02/vihan-ja-herkkyyden-esseet.html> (5.1.2018).

Lears, T. J. Jackson 1994 (1981). *No Place of Grace: Antimodernism and the Transformation of American Culture, 1880–1920*. London: University of Chicago Press.

Nietzsche, Friedrich 1981. *Näin puhui Zarathustra: kirja kaikille eikä kenellekään*. (Also sprach Zarathustra – Ein Buch für Alle und Keinen, 1883–1885.) Suom. J.A. Hollo. Helsinki: Otava.

Nylén, Antti 2006. Thank God For the Image. Morrisseyen subjektiaseman tarkastelua. Toni Lahtinen & Markku Lehtimäki (toim.), *Ääniä äänten takaa. Tulkintoja rock-lyriikasta*. Tampere: Tampere University Press, 201–234.

Nylén, Antti 2007. *Vihan ja katkeruuden esseet*. Turku: Savukeidas.

Nylén, Antti 2010a. *Halun ja epäluulon esseet*. Turku: Savukeidas.

Nylén, Antti 2010b. Tyhjyydestä. Timo Hännikäinen (toim.): *Mitä Houillebecq tarkoittaa?* Turku: Savukeidas, 70–84.

- Nylén, Antti 2013. *Tunnustuskirja*. Helsinki: Kirjapaja.
- Nylén, Antti 2016. *Kauhun ja ulkopuolisuuden esseet*. Turku: Savukeidas.
- Salovaara, Niko 2014. *Sano minun sanoneen: Antti Nylénin esseetuotanto ja ironian kulttuuri*. Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20140634/urn_nbn_fi_uef-20140634.pdf (5.1.2018).
- Taylor, Charles 1995. *Autenttisuuden etiikka*. (*The Ethics of Authenticity*, 1992.) Suom. Timo Soukola, esipuhe Juha Sihvola. Helsinki: Gaudeamus Kirja.
- Versluis, Arthur 2006. Antimodernism. *Telos* 137, 96-130.